

ВЕЛИБОР САВИЋ

Поводом 120 година рођења и 60 година од смрти

ПОСЛЕДЊИ ДАНИ МИЛОВАНА ГЛИШИЋА

*... „1908 године судбина ми је дубоко
зарила у срце нож, од кога ми рана не-
престано крвави и никад неће зарастати:
крваву ћу је и у гроб одметати. Те године
умро ми је брат Милован, моја једина
срећа и радост“ ...*

*Станка Глишић
(„Моје успомене“)*

О Миловану Глишићу, његовом животу и раду, писали су биографи, критичари и хроничари миловог доба, писали су о њему као човеку, књижевнику, преводнику, родољубу, прегаоцу и социјалном раднику. Писано је о њему као потомку хајдука Глише, о његовом сиромашном детињству, школовању и службовању, о његовим заслугама за српску књигу, а нарочито као творцу српске реалистичке приповетке и као првом српском књижевнику који је идеје Светозара Марковића примењивао у књижевности. Одано му је дужно признање као плодном преводнику значајних дела светске књижевности и великом познаваоцу народног језика. Овековечно га је књижевни критичар Јован Скерлић, давши о њему најбољу књижевну студију, а тиме и заслужно место у српској књижевности.

Вредно би било овом приликом, када прослављамо 120-то годишњицу рођења и 60-то годишњицу Глишићеве смрти, нешто више рећи о његовим последњим данима, о узроцима смрти и о древној Дубровнику у коме је вечито остао.

Милован Ђ Глишић, или боље чика Милован, како су га из милоште звали његови сировци Јанко Веселиновић, Радоје Домановић и Милорад Митровић, а затим и сви његови савременици, био је човек одличне здравља, који никад није боловао. Као уредан, одмерен и тачан човек умро је вазда сачувати помету са села здравље и крвност, које га је држало у најтежим трнаница његовог живота. Вечито благе нарави и добродудне природе, волео је шетње и лов, боемски живот кафана и пријатељске разговоре у којима је увек био у центру пажње. Волео је живот са свим његовим добрим и лошим странама, приткам смехом, досетками и шалом. „који су хорозно деловали на околину“. Био је познат по свом ведром духу и смеху од кога су му сузе биле низ образе а на уснама и очима вечито играо полуосмех. Важно је за

МИЛОВАН Ђ. ГЛИШИЋ

добродушног и омиљеног човека кога су неизмерно ценили и поштовали. О томе његовом неуздржљивом, нападно силовитом смеху, који је откривао честито искрено и детињски безазлено срце говорили су многи Глишићеви савременици, а најпластичније Сима Матавуљ. *Зажмури и збрчки образ, па се занеколико само тресе, па почне грохотати, најпре на размак, после чешће, докле се грохот не заврне у срдао. Зашта је штета што га таквог не ухвати какав мајстор вајар, па да се оличи.*

Живот је међутим, учинио своје. Куде судбине, као и већина српских списатеља оболео је од опаке и тада неизлечиве туберкулозе, која је била и узрок његове смрти.

Изненада и под старе дане, у 60-тој години живота, дошла је тешка болест. После тридесетогодишњег службовања и задржавања по канцеларијама, вечито напоран рад драматурга Народног позоришта (у коме је радио пуних 17 година), ректора Државне штампарије и помоћника библиотекара Народне библиотеке у Београду, прелиставање старих рукописа и прашњавих и мемљивих књига из којих је избијао задах старе хартије и трулежи, није прошао без последица. Већ 1906. осетили су се први знаци болести која се манифестовала кашљем, грозничавим стањем и температуром. И тада чика Милован није клоуо духом већ је и даље наставио са радом у Народној библиотеци. Како је болест све више узимала маха лекари су му саветовали да иде на море убеђени да ће блага медитеранска клима помоћи и благотворно деловати на његов оронули организам. *Чекајући да се пронађу материјална средства и док се сврше све формалности око његовог одласка на море. Чика Милован је јула 1907. године отишао на Златибор да се одмори на чистом планинском ваздуху, како тврди Јеремија Живановић, и да у миру природе овог и тада чувеног климатског лечилишта, нађе лека својој болести. Тек у јесен чика Милован је као тежак болесник*

отишао у Дубровник, древни и живописни град на обалама Јадранског мора, са надом да ће тамо, далеко од пријатеља, драгог Београда и сестре Станке, наћи лека својој болести и заслужног одмора уморном телу.

О томе Станка пише у својим мемоарима:

У зиму 1907. године одем ја једног дана к њему у Народну библиотеку, и кад се рукујем с њим, осетим да има јаку ватру, па му рекнем: „Како су ти вреле руке“, — „А мени је зима“, — одговори он. — „Што, болан, не останеш пет шест дана код куће, да ти прође та инфлуенца“ рекнем му ја. — „Нећу да остављам овај посао, па макар црков“, мало оштрије одговори он.

И тако је целе зиме добијао грознице и кашљао, а свој посао није остављао. Један јевреин, трговац из Васине улице, видећи га онако болесног, нудио му је новца на зајам, да би могао кудгод отићи да се лечи. Он му је захвалио за ту пажњу и доброту, али његову понуду није примио. Ја сам често одлазила у Библиотеку, да га видим, те се он најзад поче љутити на те моје честе походе, и ја их морадох прекинути. Али моја бојазан није ми дала мира, те сам недељем и празником око подне, а радним даном пред вече, одлазила на Калемегдан, па из шипрага гледала да ли ће он проћи у „Национал“, где је становао и хранио се.

У лето он оде у подрински округ и проведе месец дана на чистом планинском ваздуху. Кад се вратио, изгледало је да се доста опоравио, али дође јесен, а с њом опет грознице, кашаљ, и он паде у постељу. Ја затражим једномесечно одсуство и одем да га негујем. Све док је он могао сам да се дигне, ја сам га неговала, али кад га болест сасвим обори, те ја нисам имала толико снаге да га подигнем, доктор Радовановић доведе болничара. Кад је истекло моје одсуство, ја сам хтела да тражим још један месец, али ми он не даде, говорећи: Немој тражити одсуство, немој да у школи деца дангубе, мене сад има ко неговати ...

Станка даље говори да се стање њеног брата мало поправило, да је грозница престала и да је после тога устао из кревета. Сматрајући да је довољно јак кренуо је у Дубровник без одобрења доктора Радовановића, коме ... *после није било право што је мој брат отишао у Дубровник, јер је било још рано да путује ...*

Нешто због дугог и напорног пута и услед наглог погоршања болести, Глишића су из воза изнели на носилама.

Дубровник га је топло примио у своје окриље као познатог српског књижевника, али му није могао помоћи и да се излечи. Блага клима вечитог зеленила, дах мора и дубровачке вечери у први мах благотворно су деловали, тако да се чича Милован знатно опоравио. Према сећању савременика маркантна, крупна фигура Милованова, са седом брадом и косом покривеном шумадијском шубаром, са очима из којих је зрачила питомост, доброта и љубав, била је интересантна и симпатична, тако да га је и дубровачка омладина звала чича Милован.

Дубровник је тих дана преживљавао потресе које је собом донела аустроугарска окупација, уочи анексије Босне и Херцеговине и настојања да се зада смртни ударац идеји уједињења Јужних Словена у слободну и независну државу. У то бурно време чича Милован постаје грађанин Дубровника, тог бисера Јадранског мора, шета про-

страним плочницама Страдуна, дивн се поносом Ловријенцу, Дуждовом дворцу, монументалним градским бедемима који пркосе вековима, занима се историјским споменицима Дубровачке републике и дочарава изворну Држићеву поезију.

Првих дана свог боравка почео је осећати постепено оправљење, које га је у почетку орасположило, забављајући свој круг пријатеља пријатним и угодним хумором, тако да је поново био онај стари чича Милован.

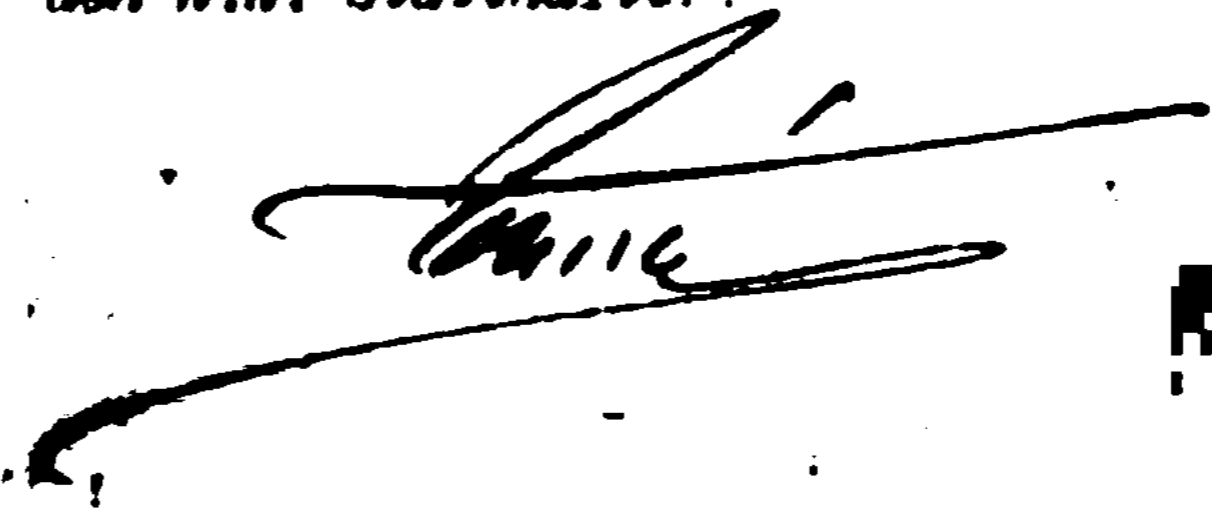
Загреб, 31. Фебруар 1928.

Bro. 913/pr.

Mit Beziehung auf den Bericht vom 10. Februar 1928. Bro. 1-8/raa. betreffend die Leichenfeier des serbischen Schriftstellers Milovan Glišić in Ragusa, wird Euer Hochwohlgeborenen eröffnet, dass die darin enthaltene Aufklärung, Redakteur Krišto Dominković hätte in seiner Wahrheit auch die in der periodischen Druckeschrift "Dubrovnik" wiedergegebenen Worte aus Ausdrucke gebracht, nicht genügt.

Mit Rücksicht auf den politischen Inhalt der fraglichen Wahrung werden Euer Hochwohlgeborenen beauftragt, nunmehr noch durch weitere Erhebungen den bezüglichen Fortlauf religiosus festzustellen und hierüber zu berichten.

Für den k.k. Statthalter:

Президијални акт Намесништва у задру упућен Котарском Поглаварству у Дубровнику о погребу Милована Глишића.

У таквом расположењу чича Миловао пише својој сестри 4. јануара 1908.

„Станка,

узми од тих пара од лозова осам динара, па отиди у редакцију „Самоуправе“ и претплати ме на ова три месеца (јануар, фебруар и март), јер ћу толико бити у Дубровнику. Адреса ми је: Миловану Ђ. Глишићу Хотел de la Ville — Дубровник (Ragusa) Dalmatien.

Јуче сам заборавио, те ти сад честитам нашу славу Св. Јовина и желим ти да је весело проведеш.

Овде су настали врло леви дани, као да је пролеће. Јуче сам одмах после ручка изашао на Пиле и сунчао се крај мора све до пола четври.

Буди здрава и поздрављив све ту у кући, и остале који су ради чути за мене.

Твој брат
Милован“

Својом простодушношћу, добротом и племенитошћу стекао је и уза се везао велики круг пријатеља, који су се трудили да му својим присуством ублаже болове и буду при руци.

Окуражен овим привидним успехом и налом у своје брзо оздрављење чича Милован није могао одолети да се не окупа у топлој води мора, да затим одмах легне у постељу и више се никад из ње не дигне. Пожма је опет нагло да слаби, болест је јачала. Пренели су га у болницу и против његове воље. Било је узалуд, једва је већ говорио.

По сећањима једног његовог пријатеља, наслућивао је смрт.

... Осећам да се гасим, — шапутао је с напором — видим ја то, мора ми бити краја.

Присутнима, који су га бодрили, узвратио је:

— Нашто да се плашим? Ех, чекам си веселошћу тај моменат. — Потом је пригушено продахтао једном пријатељу. — Збогом, збогом!

Настао је ропец, а поглед му је одблудно ка морској пучини. А кад је лекар ушао, болничарка, загрцнута сузама, једва је прошапутала: — Малочас је свршио ...

Тако је умро чича Милован. Престало је да куца једно велико и племенито срце у суботу 1. фебруара (20. јануара по старом) 1908. у 9 часова увече, далеко од родног Градца, драгог му Београда, својих пријатеља и сестре Станке.

Станка о томе даље пише:

... Све 10 јануара 1908 године, писао ми је да му је много боље, а тада почеше дописнице све ређе и ређе долазити, док ме 21 јануара као гром не погоди глас да је умро.

Кад сам путовала у Дубровник, ништа нисам гледала, ништа видела, просто била сам као у некој густој магли, само знам да је, када сам стигла у Дубровник, беснела тако страшна олуја, да је све шљунке носила. Сутридан, на сахрани мога броти, био је први пролетњи дан ...

На сахрану Милована Глишића чекало се 5 дана. Тадашња српска влада одредила је према писању дубровачког часописа Срћ у броју 6 од 15. III 1908. ... због његових великих заслуга за српску књижевност и просвету ... да се тело покојнички пренесе у Србију, о државном трошку, али се то ради извесних запријеки није

могле извршити, те је покојни Глишић био сахрањен у Дубровнику о државном трошку Србије . .

Заједно са Станком у Дубровник је, у среду 5. фебруара увече стигло нарочито изасланство краљевске владе, у чијем саставу су били: Јован Томић, библиотекар Народне библиотеке, Милорад Гавриловић, редитељ Народног позоришта и Милорад Павловић, професор, који је имао да положи на одар венац српског књижевног Друштва.

Балсамовао тело покојног Глишића било је изложено у капелници болнице (у којој је умро), где су грађани долазили да га виде и да му одају последњу почасти. Тек 6. фебруара 1908. или 5 дана после смрти, сахрањен је чича Милован... под хладом тамних чемпреси, који тако тајанствено, благо и тужно шуме над гробовима јутром, када гране огромно сунце, и вечером, када дуне с мора слан поветарац и ноћ се појави из мрачних дубина . . .

Вест о смрти Милована Глишића пронела се муњевитом брзином по свим крајевима слободне и неслободне отаџбине. Сва месна српска друштва у Дубровнику у знак жалости за познатим књижевником спустиле су црне заставе на пола копља, а сви дневни и други листови у Србији ову вест су пропратили у својим рубрикама.

Погребна поворка је кренула у 3 сата по подне на челу са месном дубровачком музиком, за њом деца, коју је Глишић неизмерно волео, па ковчег на коме је лежало 14 венаца. Иза ковчега ишла је Глишићева сестра Станка, изасланици Српске владе а затим нема и дуга поворка грађана, представника свих грађанских српских установа и друштва, међу којима представници дубровачке општине са др Петром Чингријом на челу.

Према венцима који су китили мртвачка кола може се утврдити која су све друштва била заступљена на сахрани као и велика популарност Глишићева. „1. Српска Краљевска влада, 2. Српско Књижевничко друштво у Београду, 3. Српско Краљевско Народно позориште, 4. Српска Књижевна Задруга, 5. Управа и чланови Хрватског приморског позоришта, 6. Српска Дубровачка Омладина, 7. Срби из Србије у Дубровнику, 8. Дубровачки Срби Радници, 9. Народна штионица, 10. Српска Народна Библиотека у Београду, 11. Одбор Српске Странке у Дубровнику, 12. Уредништво „Мале библиотеке“ и „Прегледа“ Мостар, 13. Уредник Српске Зоре Никола Л. Бркић, 14. Уредништво „Дубровника“¹. . .

Према писању недељног листа *Дубровник*, у броју 6 од 8. фебруара 1908. који је изишао са црним оквиром преко читаве стране и скоро цео посвећен Миловану Глишићу, после опела и наступа српског певачког друштва *Слога*, са покојником су се опростили посмртним говорима чланови делегације Српске владе и општине Дубровник.

Говорници су се смењивали један за другим и сваки је нашао да нешто каже о врлинама човека који им је био толико драг и близак.

Јован Томић, библиотекар Народне библиотеке у Београду са очигледним узбуђењем рекао је:

„Тужни зборе, много би ми милије било, да сам у славни Дубровник дошао како сам толико година смисљао: да сам дошао да посматрам дивне обале Јадрана и да дубље загледам у прошлост овог славног града: то би ми милије било него што је дошло зао удес да журно похитамо с обала Дунава на обале плавог Јадрана, да овде смртним остацима покојног Милована Глишића, пре него се спусте у земну раку, одимо последњу почасти.

Долазак у славни Дубровник на први начин био би ми куд и камо милји, али кобни случај и дужност хтели су Эрукчије: пре неколико дана, раздвојен многим горама и водама од своје уже отаџбине преминуо је у овом сливном граду Милован Глишић, творац модерне сеоске приповетке у Срби, красан човек, честита душа, вредан државни службеник и један од најизривитијих типова Србијанских: преминуо је књижевник који је својим хумором веселио нашу душу исто онако као што је фантастичним описима, кроз које је опет пробијао хумор, реални свет чинио загометном нашој детињској души: нестало је оног доброћудног старачког лица, добротој озарена, на коме није било ни злобе ни пакости, које је знало само за милосрђе и за дужност према отаџбини и народу. И када је нестало тог човека, који нам је био понос, Влада Краљевине Србије ценећи његове заслуге и за Србију и за српску ствар, ставила нам је у дужност да похитамо у ове стране. Ја у име њено одамо заслужену пошту његовим смртним остацима.

И ми смо ту дужност извршили. Али то није све што имамо да учинимо. Има још нешто што нам на срцу лежи и што нам дужност налаже да Вам поручимо:

Ми се лишавамо једног гроба који би нам био мио на нашој грудви. Али га се ми лишавамо зато што га предајемо вама са уверењем да ћете га чувати, јер вам предајемо залогу наше љубави према овој нашој грудви, пружамо вам доказе о нашем братству, ударимо још један камен у зграду јединства језика и осећања, јединства народног. Зато, Драга браћо, не заборавите тај гроб што вам га остављамо у аманет: не заборавите га, јер у њему почивати тело не само нашег великог приповедача, чија су дела својина целог народа, него и — што је вама врло мало познато — једног од наших најискренијих проповедника љубави између двају племена нашег заједничког народа. Не заборавити тај гроб што вам га у аманет остављамо за доказ наше љубави, и нека се с времена на време нађе која вредна рука Дубровачка, која ће га посути цвећем, јер ја никада за мого живота нисам видео чудио човека ни стара ни млада, који је више од покојног Глишића волео природу и цвеће.

Њему ће бити лака дубровачка грудва, али, не наш аманет бити потпуније изведен ако на његову гробу никад не увене цвеће, које ће бити доказ и љубави према њему и према вашој браћи на обалама Дунава.

У име Народног позоришта са Глишићем се опростио редитељ Миодраг Гавриловић:

Господин министар просвете Краљевске Србије ставио ми је у задатак тужну дужност, да се на лепоме Српском Приморју, у дивном Дубровнику опростим са Милованом Глишићем у име Српског Краљевског позоришта.

Српско Краљевско Народно позориште у тренутку када нам се ваља растати од посмртних остатака Милована Глишића, осећа дубоку жалост са целокупним Српским Народом за губитком који нас је овом смртју постигао. Покојник је био, Српском Краљевском Позоришту, драматург дуго години и чинио му стално један део части његове за све то време. Његови оригинални радови. Његови преводи одличних позоришних дела из књижевности руске, француске и немачке чине читав велики репертоар једнога модернога позоришта. Генерацији једној он је пружио са српске позорнице не само велике творевине културних народа, него и једно особито уживање осим свега тога. Познивајући народни живот као ретко који друг од његових савременика, он је лепоте српског језика показивао у једној дикцији дотле ретко виђене јерине и отмености. Звучности и лепота народног језика налазила је израза у свима његовим делима. Српско Краљевско Народно позориште које има свој културни задатак у животу Српског народа, имајући и законом одређени циљ,

да нас учи нашим дужностима, од којих је прво да се племенитим олушисвањем, увек подижемо заставу човечинских права и подносимо све жртве за светиње народних идеала — у томе узвишеном задатку и мало је у Миловну Глишићу сарадника који му је част чинио. Слави и вечни мир, браћо, са свима вашима који су већ под земљом и Миловану Глишићу!

У име дубровачких Срба говорио је уредник листа *Дубровник* Крсто П. Доминковић:

Честити Миловане!

Смјерно и поштовањем приступам Твоме хладноме тијелу, да Ти управим здјели поздрав. — Читав свој вијек, здрав и јак духом као и тијелом, радио си тихо, готово неопажен на корист српске књиге и Српства. Љута боља, која Те ето под крај живота задесила и са овим пролазним свијетом раставила одијелила Те је од Твог родног краја, да трижиш негде друговђе лијека. И Твој племенити дух и патриотско срце разумјело је и схватило, како је наше мило Српство велико: да у њему има дивних и лијепих крајева, гдје ће Србин мелема својој бољи да тражи па Ти ето изабри наш *Дубровник*, српску Атину. Али јаох!, честити Миловане! — Црна коса смрти није се хтјела обазријети ни на Твој племенити дух ни на Твоје патриотско срце: није ју могла зауставити ни искрена жеља читавог Српства да нам што прије оздравиш. Није се испунила ниша нада, да ћемо се Твоме оздрављењу радовати, већ ево нас овдје, око Твог хладног тијела, да Те оплакујемо, готово не егеријући, да си се тако брзо могао од нас одијелити.

Честити Миловане! Умро си, да нам вјечно живиш. Твоја дјела и твој рад, драгоцјено је наслеђе покољењима, из ког ће потомство дати истинити суд о Теби, и по коме ће тек схватити, колико је Српска књига с Тобом изгубила.

Кад си оно пред кратко вријеме к нама дошио, купили смо се око Тебе, добри и мили Миловане, па смо као несташна дјеца веселили Твом опорављењу. — „Данас се врло добро осећам“ неколико си нам пута казао, па смо се тада и ми заједно с Тобом врло добро осећали, и Српство се је тада врло добро осјећало, јер је и оно о Твоме опорављењу било обивијештено. Али црна судбина за кратко је вријеме подржавала наше весеље, те нам напоскон убила и последњу наду Твог опорављања, па нас данас ево састави око Твог хладног тијела да наричемо и јудикујемо.

Честити Миловане! До брзо ће црна земља да покрије твоје племенито тијело. Неће Те покривати рођена грудa, али ће Ти ова ипак бити једнако лака, јер је и ово једнако српска земља као и она на којој си поникао. С тобом они прима једног достојанственог Друга великих синова *Дубровника*, те ће јој твој хумак бити једнако мио и свет, као и онај који покрива великане Српске Атине, а твој гроб биће сувише и достојно мјесто, којем ће захвални синови и неослобођеног Српства пијететом да приступају, одајући ти заслужену пошту, коју си својим патриотским радом стекао. Твој свети гроб нека остане као несаломљива веза, која ће да спаја слободно и неослобођено Српство од пливог Дунава до бучног Јадрана!

Миловане Глишићу, Слава Ти!

У име радника листа *Српски Зора* опростио се говором Никола Л. Бркић:

Пред нама леже самртни остаци једног великог човјека и ријетког Србина, који је за свој народ много урадио и цио му свој живот посветио. Ријетки су овакви људи и код већих народа, и код нас — они остају готово усамљени.

Из грмена великога лафу изић тешко није,

У великим народима генију се гнијездо вије.

Милован Глишић припада реду великана али у маленом Српском Народу Из Српског је народа никао и живећи у њему и за њ, дошао до висина, до којих не долази обични смртници.

О Глишићу као раднику на пољу српске књижевности пише критичар др Јован Скерлић:

Један од најбољих, ако не и најбољи књижевни представник покрета од седамдесетих година, оснивач сеоске и реалистичке приповјетке у Србији, ведар, симпатичан и занимљив писац, мајстор у чисто српском језику, преводилац коме скоро нема равна, савјестан радник, који је оставио дубоко заорану бразду са собом — то је био овај човјек којем се дугује много више признања но што му се сада указује.

Чудноватно, да је готово свијех великана суџбина једнака: по оној Ђуре Јашића: они су за живота поштовани и презрени, од свакога сажалевани и ни од кога не помагани, а иза смрти у свилене их покрове увијају. Горка је ово истина људске незахвалности.

„Поколења дјела суде, што је чије дају свјема“, — то је једина утјеха, која је у исто вријеме и награда великим људима, ширих погледа и силнијих хуманитарних осјећаја.

„Поколења дјела суде, што је чије дају свима“, — то је једина утјеха, која је у исто вријеме и награда великим људима, ширих и силнијих хуманитарних осјећаја.

Милова Глишић био је и човјек и филозоф. Осјећао је туђе патње, оне су биле и његове. Поцмао је ништавило живота и зато је презирао егоизам тирана, законитих безаконика и угњетача кукаквог његовог народа. Он је нико из народа, за свој је народ живио и у свој племенитости своје душе остао је прави народни човјек.

„Што учиниш једноме од ових мојих малих, учинио се мени“ рекао је Христос, а Глишић се је тога држао. Те су му ријечи биле путовођа у животу. Његов рад граничи чистом љубављу поштена човјека, а његова дјела чувају у себи трајну вриједност и Глишић ће с њима вјечито живјети.

„Благо томе ко довијек живи
имао се рашта и родити“

Миловане Глишићу!

Дошао си из слободне Србије на убаву обалу Плавога Јадрана, да под окриљем благог јужног поднебља нашег чилог Приморја тражиш мелема тешкој тјелесној болести својој. Причили смо те раширених руку, држали смо те у првим редовима својим, јер смо те одмах заволели, јер смо поштовали твој рад и цијенили твоје заслуге. Стрепели смо за твој живот и молили смо за твоје оздрављење. Али како мјесто да те испратимо с овијех нашијех измрцварених кријева чила и здрави у твоју слободу ужу отаџбину ми те ево испраћамо до хладне гробнице, где не допире пикост и злоба, да у њу положимо трошно ти тијело и да један хумак ове земље просимо књом суза жалосница и окропимо цвијеће захвалности и признања, да остане свијеће, док се српско име буде споминјало.

Чики Миловане!

Ти оде од нас далеко, не рекавши ни последњи „С Богом“ пријатељима својим, ти остави уцвиљену сестру, не приживши ни последњи цјелив сиротице тужне, ти уцвил срску књигу, оставивши непопуњену празнину у њој, ти рани срце напоћеног народа свога, не видевши потпуну слободу и оживотворење права његових.

А ми? . . . . Ми дођосмо, да се исплачемо, да ти кажемо: С Богом! да ти речемо: Хвала! и да ти растужена и ожаложћена срца кликнемо: Слава!

Слава ти Миловане Глишићу!

Говор професора Антуна Вучетића поред претходника посебно је значајан — занимљив, о чему ће бити касније говора. Он је рекао:

Као заступник Српске књижевне задруге у Београду и књижевника око „Срђа“ част ми је да и ја одам последњу пошту Миловану Глишићу:

Миловане!

Дивили смо Ти се као књижевнику, али смо Ти се дивили и Твојој благој души!

Божја је помисао хтјела, да испустиш своју благу душу управо у Дубровнику на убавом Приморју, гдје Јадран својом азурном пучином под дивним посмијехом јужног неба Србину отвара свијет. Овдје не би знао што је блаже и дивније: или посмијех неба, или вјетрић с мора, или мирис ђорђа и чемпреса, или трептање сјетног маслинског лишћа, овдје гдје се народ поноси благим осјећајем према једнокрвној браћи Хрватима, овдје гдје стари Дубровчани благом својом мудрошћу очуваше слободу овог Приморја, које примише од српских владара, гдје они благим својим поступњем очуваше Српство, друговође пропало, а очуваше га док не пропадоше, али да његова препорода, овдје, гдје већ славни Гундулић благим осјећајем пјеваше душевно јединство Срба и Хрвата и осталих ниших племена на Југу остављајући кроз вјекове своје благе осећаје нама у аманет.

Миловане! Божја Те Промисао амо послала, да нам Ти ове осјећаје овдје својом смрћу посветиш, јер су они владали и Твојом благом душом, јер Ти, добротвор у родној земљи, записан си у Дубровнику као добротвор ове српске мушке школе! Божја те промисао амо послала, да Теби Благому буде вјечни починак овај благи крај, братски крај. Стога ти Миловане, кличемо Ми Сви Срби и Ми Сви Хрвати: Слава! Слава! Слава!

У име српског народа са Глишећем се опростио Милорад Павловић, професор из Београда и члан Српског књижевног друштва:

Ослушкујући откуцаје времена, које тако брзо и нечујно пролази, ми видимо како с њим одлазе и губе се из наше средине у мрак прошлости један по један заслужан сич наше земље и народа. Последњих година врло брзо сустижу нас велики губици и из наше средине, нестаје синова, које не можемо ни заборавити, ни лако заменити.

Један нови велики губитак јесте Милован Глишић. На славном Дубровнику, који чини један део наше историје, а у чијим се зидинама одмарају умрла столећа: залепршала се црна застава. Град Дубровник који прима госте и браћу са плава Дунава прима на вшчити боравак једног српског сина који чини част српској књижи и српском имену.

Кад се растурила магла са пучине једнога дана, када је сунце просуло са плавог неба своје зрачне снопове по бескрајном површју — једнога дана њега није било на прозору да посматра море и игру његових талиса што ударају о бедеме града, није га било да послушкује тајинствено шуморење чемпреса и да се диви природи, у чијим је лепотама дух његов највеће насладе налазио.

Милован Глишић је несумњиво једна од најсимпатичнијих појава у нашој новијој књижевности и чини у друштву са Л.К. Лазаревићем једну епоху њену. Књижевник који није морао да се ничим истиче а који су сопствени дела и дух иштирали у прве редове јавних посматрача.

Животом и радом остављао је светли траг и није било човека, који га није волео, који га није високо ценио. Око њега се гурали и грибили — он је, повучен у себи ћутао и радио, радио више него други и вредио више него многи други.

Но више од свега тога: Српство губи једног доброг човека чијој доброти нема граница. Никада у своме животу мимо њега нисам познао тако добру и питому ђушу, који је чинио добра дела тако да заиста левица није знала шта десница пружа. Као што је чисто ово плаво небо над нама и бескрајно, тако је било чисто чело, тако је био ведар поглед, тако је била чиста душа овог безгранично доброг човека. Оптимиста и доброћудан чмајући незлобив поглед на живот и људе, он је провео век у раду величајући њиме име свог народа, чији је био типичан представник. Том својом љубављу, која га је држала и носила, покојник је везивао распарчане делове српска племена и волео га безгранично, волео Србе, народ свој, све и свуда, од мора до мора, од Балкана до Адрије. Па и гробна хумка његова биће у овим стракама једна залога и једно знамење: као и за животи што је радио и у смрти чиниће да ви пружате руке према нама и ми да пружамо руке према вама и да се братски осећамо, јер браћа јесмо и по прошлости и по традицијама и по историји и по патњама.

Дубровнике, знаменити граде, који радо примаш браћу с Дунава и нудиш им дражи и лепоте своје, данас примаш у срце матере земље остатке великога човека. Његово трошно тело и овде ће наћи покоја као и у својој ужој отаџбини, јер ће бритска рука неговати и цвећем китити хумку његову, а чепреси, вали и струје шапутаће над гробом његовим ону тајанствену песму, коју је Милован за живота тако радо ослушкивао.

Почивај Миловане мирно — међу браћом својом.

Вечан ти помен, Бог те простио.

По завршеним говорима ковчег са Глишићевим телом спуштен је у гробницу православног гробља на Бонинову, а присутни учесници поворке, одавши му последњу почаст, тихо су се разишли.

Тако је чича Милован, стицајем околности или по својој жељи, вечито остао у Дубровнику као залога љубави између братских народа.

Тадашње аустријске власти гледале су на ову манифестацију као на политички скуп, који је очито имао призивак жеље за уједињењем братских народа, од плавог Дунава до бучног Јадрина. Тим поводом Которско поглаварство у Дубровнику послало је извештај — резервни акт — бр. 119 од 6. II 1908. Президијуму Намјесништву у Задру, којим се извештава о погребу Милована Глишића.

Текст сачуваног концепта извештаја гласи:

... у државној болници је умро у 62 години Милован Глишић књижевник из Београда који се овде налазио на лечењу.

Данас поподне у 3 сата Глишић је сахрањен на овдашњем православном гробљу Бониново.

На сахрану је испред Краљевске Српске владе послата једна делегација која се састојала од Јована Томића, Мило Павловића и М. Гавриловића. Овој сахрани присуствовали су сви гости који су се налазили на лечењу као и овдашње српско друштво и општинске власти са председником Др. Пером Чингријом.

Говоре на гробу, држали су Јован Томић у име Српске владе, М. Гавриловић у име српске књиге, Мило Павловић у име српског народа, Никола Бркић — putar beiter — „Дубровника“ и Крсто Даминковић уредник „Дубровника“ у име овди-

шњих Срба и најзад професор Антун Вучетић у име удружења књижевника из Београда поред тога што је говорио о култури и литератури у његовом говору често је спомињао „Сербско приморје и Српски Дубровник“.

Сахрани је такође присуствовала сестра преминулог Станка Глишића...

Акт Президијума Намесништва у Задру бр. 748 од 11. II 1908. године упућен Катарском поглавару у Дубровнику, којим се тражи разјашњења у вези акта бр. 119 о погребу Милована Глишића, заведен у Катарском поглаварству у Дубровнику под бр. 148 од 13. II 1908. године на којем се налази цитирани концепт, гласи:

Према „Дубровнику“ од 8. фебруара (бр.6) поједини говорници на гробу књижевника Глишића назначили су нешто као нераскидиву везу „Слободног и неослобођеног српства од плавог Дунава до бурног Јадрана“, околност која се у извештају не помиње.

Налаже Вам се да нас о овоме што је могуће пре известите.

За начелника.....

Кратак и непотпун извештај из Дубровника бр. 148 од 16. II 1908. године није својим садржајем задовољно више власти у Задру, ради чега следе нове инструкције у акту бр. 912/пр. од 21. фебруара 1908:

„У вези Вашег извештаја од 16 фебруара 1908 год. бр. 148/рес који се односи на погребну свечаност књижевника Милована Глишића у Дубровнику извештавате се да објашњење које он садржи о говору уредника Кристе Доминковића, а чије су речи такође приближно изражене и у чланку у „Дубровнику“ није довољан.

С' обзиром на политички садржај говора, налаже вам се Да поново даљом истрагом дословни текст тачније утврдите и о томе нас обавестите.

За начелника...

Очигледно је да је бојазан аустроугарских власти био оправдан, и отуда је уследила одговарајућа истрага. Смрт Милована Глишића и његова сахрана послужиле су још једном да се измеђају братска осећања и жеље за слободом, нагавештавајући предстојеће уједињење народа Југославије у једну отаџбину.

Поред листа *Дубровник* вест о смрти пренела је и *Црвена Хрватска* недељни лист у броју 12 од 8. II 1908. године, као и часопис *Срћ* у броју 6 од 15. III 1908. год.

Поводом смрти Глишића часопис *Српска зора* у Дубровнику бр. 12 од 8. II објављује песму Мићуна Павићевића, који са резигнацијом оплакује овог великана а преко њега остале и читаво српство:

*Трагична коб прати наш сиротни врт,
Што год имасмо снажније и јаче —
Све то нам пркосно одузима смрт
Сваки дан Српство избранике плаче...*

*Бурно прошло љето много нам узе,
А ново, одмах својих првих дана —
Донесе нове болове и сузе:
Нема нам више чиче Милована...*

*И он подлеже трагици човјска,
који са пуно хумора и знања,
у свом албуму скоро пола вјека —
Уноси наше патње и жецања...*

*Доста је судбо, вај смилуј се више!
обићи друге народе и људе,
У твојој књизи већ знамо да пише:
„Србин ће свагда бити среће хуђе!“*

Глишићева смрт болно је одјекнула и у Србији, а нарочито у његовом вољеном Београду. Сви дневни листови, међу којима и *Политика* у броју 1442 од 21. јануара по старом календару (2. фебруара по новом) као и часописи, забележили су смрт Глишића, одавши му својим некролозима заслужено признање.

Тадашња удружења књижевника одржала су комеморативне вечери са пригодним програмом. Тако је, према преговору Уроша Ђонића у издању Глишићевих целокупних дела од 1929. Управа Српског књижевне задруге дала седмодневни помен 26. јануара 1908. у Саборној цркви где је о покојнику говорио Јеремија Живановић, ректор Више педагошке школе, а 4. марта исте године, Српско књижевно друштво приредило је у Народном позоришту свечано вече посвећено његовој успомени. Драгутин Илић приказао је Глишићев књижевни рад, Јеремија Живановић испричао је приповетку *Редак звер*, а Радоје Домановић своје успомене из редакције *Звезде* у коју је Глишић често долазио као сарадник и пријатељ, и неколико истинитих доживљаја из пишчевог живота. Најзад је одиграна комедија *Два цванцика*. Вече је било добро посећено, програм изведен достојанствено и тако је први пут — истина после смрти — јавно одано поштовање једном заслужном писцу и добром човеку...

Једно питање које је остало до данашњих дана нерешено односи се на дилему: да ли је Глишић желео да га сахране у Дубровнику или су постојале друге околности због којих није пренет у Београд. Према писању *Политике* у броју 1442 од 21. јануара 1908. год. Глишића су... *по властитој жељи сахранили где је умро — у Дубровнику, на православном гробљу Ђонинову...*

Урош Ђонић, међутим, тврди друкчије у поменутом предговору: *Када је у Београду стигла вест о његовој смрти, Влада је одлучила да се пренесе у Београд и сахрана о државном трошку. Али од те намере се одустало због „извесних техничких тешкоћа“ и покојном писцу било је суђено да остане далеко од свог драгог Београда...* Какве су то тешкоће ближе се не говори.

Лист *Дубровник* у броју 6, од 8. фебруара 1908. године у рубрици *Дубровачке вијести*, каже да се одустало од првобитне одлуке, да се његови мртви остаци пренесу у рођени крај, ... јер је покојникова жеља била да се у Дубровнику покопа ..., док часопис *Срћ* у броју 6 од 15. III 1908. године такође помиње *извјесне запријекe*.

Имајући у виду прилике које су тада владале у Дубровнику под владом аустроугарске монархије пре би се могло говорити о тешкоћама, које су настале и испречиле се испред намера Србије да свог књижевника пренесе на своје тле. Из чињенице да се на сахрану чекало 5 дана као и да је тело било балсамовано, оправдано се може закључити да је све било спремно за повратак Глишићевих остатака у Београд. У прилог овога иде и околност да су Станка и Српска делегација допутовали у Дубровник дан пре сахране, вероватно чекајући на расплет насталих догађаја.

Постоји, притом, и вероватноћа да је Глишић, очаран лепотама Дубровника и бурног *Јадрана* одиста желео да у њему вечито остане.

Било како било, можда су се обистиниле Глишићеве речи упућене Сими Матавуљу: *Не може се синовче, против судбине! Она се ту у свашта меша..... Најбоље (је) веровати да је најбоље оно што наиђе на човека, и да би све друкчије било горе.*

НАПОМЕНЕ:

1. СТАНКА ГЛИШИЋ „Моје успомене“, издање фонда Милована Ђ. Глишића, Београд, 1933. године, у издању Српске књижевне задруге.
2. УРОШ ЏОНИЋ, Милован Ђ. Глишић, Предговор о издању целокупних дела М. Глишића Издавачког предузећа „Народна просвета“ — књига друга (1929).
3. ИСТО, стр. XVI .
4. Гледајући Хамлета. Сабрана дела, VI, Београд, 1954, 610, 613. Под именом чича Глишић је описан и у Матавуљевим причама *уочи развода и кандидат*, исто 422—430; 560—567.
5. СТАНКА ГЛИШИЋ, *Моје успомене* стр. 62 и 63.
6. ПОЛИТИКА, Београд, V/1908, бр. 1442 (21 јануар), 3;
САМОУПРАВА, Београд, 1908, бр. 17—19 (21—23 јануара).
7. СТАНКА ГЛИШИЋ: *Моје успомене*, стр. 64.
8. ЧАСОПИС „СРБ“, Дубровник, бр. 6 од 15. III 1908. године, стр. 2. (Научна библиотека у Дубровнику).
9. УРОШ ЏОНИЋ, Милован Ђ. Глишић, Предговор о издању целокупних дела (1929) стр. XIX.
10. Из предавања Душана Рајачића, одржаног поводом 50. годишњице смрти Милована Глишића у Дубровнику 20. III 1958. године.
11. НЕДЕЉНИ ЛИСТ: „Дубровник“ бр. 6 од 8. II 1908. године, стр. 2.
- 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18. ИСТО
19. КОНЦЕПТ РЕЗЕРВАТНОГ АКТА КОТАРСКОГ ПОГЛАВАРСТВА У ДУБРОВНИКУ, бр. 119 од 6. II 1908, упућен Президијуму Намјесништва у Задру, чува се у Хисторијском архиву у Дубровнику.
20. ПРЕЗИДИЈАЛНИ АКТ НАМЈЕСНИШТВА У ЗАДРУ бр. 748 од 11. II 1908, упућен Котарском поглаварству у Дубровнику, којим се тражи објашњење у вези акта бр. 119, протоколисан у Котарском поглаварству у Дубровнику под бр. 148 од 13. II 1908, чува се у Хисторијском архиву у Дубровнику.
21. АКТ ПРЕЗИДИЈУМА Намјесништва у Задру бр. 912 од 21. II 1908. године, упућен Котарском поглаварству у Дубровнику као одговор на већ наведени акт овог поглаварства бр. 148, поводом погребња Милована Ђ. Глишића, чува се у Хисторијском архиву у Дубровнику.
22. ЧАСОПИС „СРПСКА ЗОРА“ бр. 3 од 18. II 1908. стр. 5 оригинал се чува у Научној библиотеци у Дубровнику.
23. УРОШ ЏОНИЋ, Милован Ђ. Глишић, предговори о издању целокупних дела, књига II (1929) стр. XIX и XX.
24. ИСТО, стр. XIX.
25. Недељни лист „ДУБРОВНИК“ стр. 6, рубрика Дубровачка вијести (1908).
26. У својој цртици Гледајући Хамлета Симо Матавуљ је ставио у уста чичи (Глишићу) поменуте речл. (сабрана дела, VI, Београд 1954, 609—610)